

УДК 330.1:339.9

**С. М. МАКУХА**

доктор економічних наук, професор,  
професор кафедри економічної теорії  
Національного юридичного  
університету  
імені Ярослава Мудрого, Харків  
e-mail: econom\_theory@ukr.net



**ОСНОВНІ ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ  
ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ  
ТОВАРНИХ РИНКІВ В УКРАЇНІ<sup>1</sup>**

Стаття містить аналіз стану конкурентоспроможності України. Доведено, що основним фактором, який забезпечує конкурентну перевагу країни на міжнародних ринках, є наявність та високий рівень ефективності функціонування внутрішніх товарних ринків. Проаналізовано стан конкурентного середовища в економіці держави. Виявлено роль монополій в обмеженні розвитку конкуренції. Запропоновано заходи боротьби з порушеннями антимонопольного законодавства та забезпечення розвитку економічної конкуренції.

**Ключові слова:** конкурентоспроможність, монополія, олігополія, концентрація капіталу, середній клас, обслуговуючі кооперативи, парк високих технологій.

**JEL Classification: D 40.**

**Постановка проблеми.** Відомо, що невід’ємним елементом ринкового механізму є конкуренція. Саме вона виступає стимулятором інноваційного розвитку, забезпечуючи конкурентоспроможність окремих виробництв та успіх країни на міжнародному рівні. Актуальність проблеми обумовлена необхідністю суттєвого підвищення рейтингу глобальної конкурентоспроможності нашої держави.

<sup>1</sup> Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326).

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Різні аспекти конкурентоспроможності досліджувались багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. До них належать: Я. Базилук, Л. Вальрас, О. Білорус, В. Вергун, В. Геєць, І. Должанський, П. Друкер, Я. Жаліло, Ф. Ліст, Д. Лук'яненко, Дж. М. Кейнс, С. Кoen, П. Кругман, Ю. Макогон, Ю. Мацейко, К. Маркс, А. Маршалл, А. М. Мигранян, В. Новицький, Ю. Пахомов, А. Пилипенко, Ю. Полунєєв, М. Портер, Дж. Сакс, С. Соколенко, М. Туган-Барановський, А. Філіпенко, Ф. Хайєк, А. Й. Шумпетер, Е. Г. Ясін та ін.

**Формулювання цілей.** Досліджуючи проблеми конкурентоспроможності економіки держав у різні періоди їх історичного розвитку, економісти пропонували використання конкурентних переваг, адекватних відповідному часу та соціально-економічним особливостям певних країн. Маючи на увазі мінливість, суперечливість і складність сучасних міжнародних економічних відносин, автор ставить завдання довести, що основним фактором, який забезпечує глобальну конкурентоспроможність країни, є наявність та високий рівень конкурентного середовища на внутрішньому ринку.

**Виклад основного матеріалу.** Серед існуючих визначень поняття «конкурентоспроможність» трактується досить широко. Традиційно конкурентоспроможність визначається як обумовлене економічними, соціальними і політичними факторами стійке становище країни або товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках. В умовах відкритої економіки вона також може бути визначена як здатність країни (фірми) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і на ринку третіх країн.

Згідно з визначенням Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) конкурентоспроможність — це здатність компаній, галузей, регіонів і націй забезпечити порівняно високий рівень доходу і заробітної плати, залишаючись відкритими для міжнародної конкуренції. Зазначена організація і ЄС розробляють теорії «інноваційного середовища», «узгодженої конкуренції», де основним фактором прискорення інновацій як фактора забезпечення конкурентоспроможності в сучасних умовах є знання.

За іншими визначеннями конкурентоспроможність країни — це, перш за все, здатність національних виробників продавати свої товари. Спроможність збільшувати або принаймні утримувати за собою частки ринків, достатніх для розширення і вдосконалення виробництва, для зростання рівня життя, для підтримки сильної й ефективної держави. Тобто держави прагнуть приєднатися до клубу багатих країн і готові боротися з ними за свою частку у світовому виробництві.

У 90-х рр. ХХ ст. набула поширення неотехнологічна концепція американського економіста М. Портера про «міжнародну конкурентоспроможність

націй», у якій суміщаються інтереси національної економіки та інтереси фірм. Портер стверджує, що конкурентоспроможність країни на світових ринках залежить від чотирьох головних параметрів: факторні умови — конкретні фактори виробництва, необхідні для успішної конкуренції; умови попиту (особливості попиту на продукцію та послуги, котрі пропонуються галузю на внутрішньому ринку); стан суміжних та обслуговуючих галузей (наявність у країні споріднених та підтримуючих галузей, конкурентоспроможних на світовому ринку); стратегія фірм певної країни (характер управління фірмами і конкуренції на внутрішньому ринку), фірма якої-небудь галузі або її сегменту.

М. Портер переконує, що чим більше розвинена конкуренція на внутрішньому ринку країни і вища за вимогу покупців, тим більша ймовірність успіху компаній з цієї країни на міжнародних ринках (і навпаки, ослаблення конкуренції на національному ринку призводить, як правило, до втрати конкурентних переваг). Місцеві конкуренти змушують один одного шукати ринки в інших країнах, для того щоб добитися підвищення ефективності і рентабельності виробництва. А ті, що пройшли випробування запеклою конкуренцією усередині країни сильніші фірми, виявляються добре оснащеними для того, щоб отримувати перемоги на зарубіжних ринках [1]. Таким чином, причини забезпечення високого рівня глобальної конкурентоспроможності країни, її соціально-економічного прогресу та міжнародного престижу необхідно шукати в особливостях конкурентного середовища цієї країни.

Всесвітній економічний форум (World Economic Forum) (ВЕФ) щорічно публікує рейтинг глобальної конкурентоспроможності, який визначається на основі 113 різноманітних характеристик, зведених у 12 контрольних показників:

1. Якість інститутів.
2. Інфраструктура.
3. Макроекономічна стабільність.
4. Здоров'я і початкова освіта.
5. Вища освіта і професійна підготовка.
6. Ефективність ринку товарів і послуг.
7. Ефективність ринку праці.
8. Розвиненість фінансового ринку.
9. Рівень технологічного розвитку.
10. Розмір внутрішнього ринку.
11. Конкурентоспроможність компаній.
12. Інноваційний потенціал.

Оцінка досягнень країн здійснюється за семибальною шкалою.

Серед них, на нашу думку, визначальним є конкурентоспроможність компаній, яка залежить від стану конкуренції на національному ринку. Це узагальнюючий, підсумковий показник, всі інші, такі як інфраструктура, рівень технологічного розвитку, якість інститутів тощо, лише створюють необхідні умови для одержання кінцевого результату. Останнє дослідження ВЕФ було представлено такими даними (таблиця).

Т а б л и ц я

**Рейтинг глобальної конкурентоспроможності окремих країн за 2014–2015 рр.<sup>1</sup>**

| Рейтинг | Країна          | Індекс |
|---------|-----------------|--------|
| 1       | Швейцарія       | 5,7    |
| 2       | Сінгапур        | 5,6    |
| 3       | США             | 5,5    |
| 4       | Фінляндія       | 5,5    |
| 5       | Німеччина       | 5,5    |
| 6       | Японія          | 5,5    |
| 7       | Гонконг         | 5,5    |
| 8       | Нідерланди      | 5,5    |
| 9       | Велика Британія | 5,4    |
| 10      | Швеція          | 5,4    |
| 28      | Китай           | 4,9    |
| 29      | Естонія         | 4,7    |
| 43      | Польща          | 4,5    |
| 54      | Болгарія        | 4,4    |
| 76      | Україна         | 4,1    |

Україна у 2014 р. посіла у міжнародному рейтингу 76 місце серед 144 учасників, піднявшись на 8 позицій (84 місце) порівняно з минулим роком. Однак минулого року Україна змістилась на 11 позицій нижче до теперішнього 84 місця серед 148 країн. При цьому у рейтингу ВЕФ 2013–2014 рр. наголошувалося, що «в цілому Україна зберігає свої конкурентні переваги... ці результати базуються на великому розмірі ринку України (38-ме місце в рейтингу за цим показником серед окремих країн) і міцної освітньої системи, яка забезпечує легкий доступ до всіх рівнів освіти (Україна на 43 місці з вищої

<sup>1</sup> Укладено за даними: Индекс глобальной конкурентоспособности. Гуманитарная энциклопедия [Електронний ресурс] // Центр гуманитарных технологий. – 2010.09.09 (последняя редакция: 2014.09.03). URL. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>.

освіти та навчання і на 57 — із початкової освіти)» [2]. У дослідженні ВЕФ 2014–2015 рр. зазначено, що «посилення фінансових ринків разом із використанням потенціалу високоосвічених громадян і загальною місткістю ринку допоможе Україні стабілізувати економіку, поліпшити конкурентний стан країни» [3].

Погоджуючись з оптимізмом ВЕФ, більш докладно проаналізуємо стан сучасного конкурентного середовища в Україні, яке, на нашу думку, є головною передумовою глобальної конкурентоспроможності держави. Україна успадкувала від Радянського Союзу деформовану структуру економіки, яка відрізнялася надзвичайно високим рівнем монополізму. Наприклад, із 380 великих підприємств 51,8 виробляли продукцію, що не мала аналогів на території країни. Тому зі здобуттям незалежності і початком ринкової трансформації демонополізація економіки стала першочерговим завданням.

Егоїзму монополій була протиставлена сила закону. Антимонопольне законодавство в Україні представлене ст. 42 Конституції України, де гарантується захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція, вказано, що види і межі монополії визначаються законом. Створення ринкового середовища та ефективне функціонування товарних ринків передбачено Господарським кодексом України, законами України: «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про природні монополії», «Про захист економічної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет України», «Про телекомунікації», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про поховання та похоронну справу», «Про поштовий зв'язок», «Про внутрішній водний транспорт», «Про банки і банківську діяльність», «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», «Про житлово-комунальні послуги». Однак зазначені документи не змогли забезпечити належної ефективності функціонування в Україні, що виявляється у зростанні цін на товари великих корпорацій, які домінують на ринках, при зниженні якості товарів, монополізації товарних ринків, низькому рівні впровадження найновіших досягнень науки і техніки у виробництво. Найбільш монополізованими залишаються галузі паливно-енергетичного комплексу, транспорту та зв'язку, житлово-комунального господарства.

Для характеристики рівня монополізації економіки та окремих галузей застосовується індекс ринкової концентрації — показник, який характеризує рівень концентрації підприємств-товаровиробників одного товару на певному ринку. За ступенем концентрації в Україні сформовані такі види ринкових структур:

- чиста монополія. Частка ринку складає близько 100 %, здійснюється ефективне блокування проникнення на ринок інших фірм;
- домінуючі фірми. Частка ринку — від 50 до 90 %, значні перепони для проникнення в галузь і можливість самостійно здійснювати цінову політику;
- обмежена олігополія. Коефіцієнт концентрації для чотирьох фірм до 60 %, значні бар'єри проникнення у галузь, наявність стратегічної поведінки;
- ефективна конкуренція. Коефіцієнт концентрації менше 35 %, незначні перепони для проникнення на ринок, відсутність змов;
- досконала конкуренція. На ринку діють понад сто дрібних фірм, жодна з яких не займає більше 1% ринку, відсутні бар'єри для входження у галузь [4, с. 88].

Найвищий показник рівня ринкової концентрації спостерігається у видобувній промисловості, на транспорті і зв'язку, у сфері охорони здоров'я, надання соціальної допомоги, переробній промисловості та у фінансовій діяльності. За результатами опитувань конкуренцію вважають істотним фактором впливу на господарську діяльність лише від 25 до 49 % керівників підприємств промисловості, будівництва, роздрібною торгівлі, транспорту та 12 % керівників сільськогосподарських підприємств. За даними досліджень останніми роками концентрація капіталу відбувається насамперед у найрентабельніших галузях. Відсоток «чистої монополії» зріс в усіх секторах економіки із 14,2 до 17,2, ринків з ознаками домінування — із 36,6 до 64,5. Рівень монополізації підвищився у 29 галузях, тоді як зниження його спостерігалось тільки в 14.

Про низький рівень розвитку конкуренції свідчать також дані наукових досліджень, відповідно до яких протягом останніх років на товарних ринках з обмеженими можливостями для розвитку конкуренції реалізовано більш як 50 % обсягу продукції, в тому числі на повністю монополізованих ринках — більш як 7 %, на ринках з домінуванням однієї компанії — майже 28, на ринках із домінуванням кількох компаній — більш як 15 %. [5]. Подібна ситуація спостерігалася в економіці США у 30–50-ті рр. Наразі в постіндустріальних країнах за умов добросовісної конкуренції реалізується 80 % усіх товарів, послуг і робіт.

За даними Антимонопольного комітету України, конкуренція в українській економіці відсутня або практично відсутня на ринках інфраструктурних послуг (природні монополії). Це послуги з транспортування природного газу та його розподіл, передача та розподіл електроенергії, користування об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування, поштового зв'язку, централізованого водопостачання та водовідведення, централізованого постачання теплової енергії, спеціалізованих

послуг транспортних терміналів, портів. До неконкурентних також належить більшість ринків послуг, які здійснюють функції держави. Конкуренція обмежена у будівництві, сфері телекомунікацій, електрозв'язку, сфері охорони здоров'я, переробній промисловості [6, с. 6].

Протягом 2013 р. Антимонопольний комітет України виявив понад 7600 порушень законодавства про захист економічної конкуренції. Це майже на 30 % більше показника попереднього року. Структура порушень законодавства про захист економічної конкуренції, припинених Антимонопольним комітетом України за 9 місяців 2013 р., представлена такими даними:

1. Зловживання монополієм (домінуючим) становищем — 41 %.
2. Антиконтурентні дії органів влади — 24 %.
3. Недобросовісна конкуренція — 16 %.
4. Антиконтурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання.
5. Інші порушення — 9 % [6, с. 6].

Важливо відмітити, що підприємства, які належать до чистої монополії та олігополії не прагнуть суттєво поповнити державний бюджет. Так, із 93,7 млрд грн усіх податків, що надійшли до скарбниці в першому півріччі 2011 р., металургія дала лише 1,5 млрд грн (1,6 % загальної кількості), а хімічна промисловість узагалі 0,8 млрд грн (0,85 %). Тоді як орієнтовані на внутрішній ринок харчова промисловість — 14,1 млрд грн (15 %), оптова та роздрібна торгівля — 13,3 млрд грн (14,2 %) і навіть будівництво, яке поки що в депресії, принесло бюджету 2,5 млрд грн [7].

Перше місце за наповненням бюджету держави посідає сфера послуг, це майже 60 % усієї економіки України. При цьому промисловість складає 31 %, а будівництво і сільське господарство — приблизно по 4,5 % від сумарного податкового наповнення бюджету. Гірничо-металургійний комплекс (ГМК) забезпечує тільки 5,38 % доходів бюджету і займає лише восьме місце. Він розташовувався б ще нижче, коли б не рентні платежі за видобуток залізної руди, які у нашій країні досить значні. З тієї ж причини на дев'ятому місці, слідом за ГМК, розташувалася галузь видобутку нафти і газу [8].

Власники підприємств, які працюють на олігополістичному ринку та ринку чистої монополії, використовуючи свій вплив на всіх рівнях державного управління, спроможні забезпечити значні преференції для власного бізнесу. Прикладом можуть бути недавні події, пов'язані з трьома українськими феросплавними заводами: Запорізьким, Нікопольським і Стахановським. Найбільшою і найголовнішою проблемою, що негативно впливає на роботу українських феросплавних підприємств, є, безумовно, постійно зростаюча ціна на електроенергію. Тарифи на неї для феросплавних підприємств упродовж останніх років зазнали багаторазового підвищення.

Оскільки електроенергія становить чи не найбільшу частку в собівартості феросплавної продукції, то виробництво стало нерентабельним, у вимушені відпустки відправили тисячі працівників, сталося різке падіння податкових відрахувань до державного та місцевого бюджетів. І, як наслідок зазначених подій — зупинка феросплавного виробництва у грудні минулого року на Стахановському та Запорізькому феросплавних заводах. Маючи на увазі перспективи звільнення тисяч працівників, уряд пішов на зменшення тарифів на електроенергію.

У такій ситуації виникає закономірне запитання — наскільки була ефективною інноваційна політика власників трьох потужних заводів? Чи була вона спрямована на використання енерго- та матеріалозберігаючих технологій? До речі, тиск на державні установи з боку корпорацій з метою отримання певних преференцій у бізнесовій діяльності — досить популярне явище. При цьому аргументація керівництва може відбуватися і в напрямі виправдання відсутності інновацій на підприємстві. Застосування сучасних технологій представляється як причина масового звільнення працівників. Однак усім відомо, що в цивілізованих державах працівники, звільнені з виробництва матеріальних благ, переключаються на сферу послуг, створюють малі та середні підприємства, тобто стають представниками середнього класу. А держава всебічно сприяє такому процесові.

Малий бізнес органічно входить в економічну структуру сучасних постіндустріальних держав як необхідний, складовий елемент цієї структури. Здається, що невеликі фірми не мають жодних шансів на перемогу в конкурентній боротьбі з корпораціями, але, як показує практика, саме малий бізнес з його гнучкістю, власним капіталом і локальним розміром операцій здатен успішно розвиватись і навіть створювати унікальні продукти. Роль малого бізнесу велика не тільки кількісно, але й функціонально, маються на увазі ті завдання, які успішно виконує малий бізнес. Він зв'язує економіку в єдине ціле, забезпечуючи виробництво тих товарів і послуг, які не є прибутковими для великого бізнесу, наприклад, утримання бензоколонок.

Венчурні (ризикові) фірми розробляють нові наукові ідеї і втілюють їх у виробництво. Надзвичайно велику роль дрібні фірми відіграють у формуванні конкурентних відносин. Копіюючи продукти провідних фірм, вони спроможні протягом незначного періоду витіснити значну кількість товарів фірм-монополістів. Дрібні фірми сприяють підвищенню ефективності всієї національної економіки, позаяк беруть на себе допоміжні виробництва в корпораціях, очищаючи концерни від малопродуктивних власних підрозділів.

Слід зауважити, що ставку на середній клас, представлений малим та середнім бізнесом, робила більшість держав, як наслідок — швидке зростання ВВП, вплив на створення цивілізованого конкурентного середовища й сутте-



ве поліпшення соціальних умов громадян. У державах Євросоюзу до 60 % національного ВВП забезпечує саме малий та середній бізнес. В Україні цей показник становить лише 10–15 %, й до того ж зменшується [7]. Багато громадян України, особливо молодих, бажають мати власний бізнес. Однак без відповідної економічної політики держави, спрямованої на підтримку такої діяльності, їх прагнення реалізуватися не зможуть.

Отже, крім високої концентрації капіталів, яка дає можливість підприємствам суттєво впливати на рівень цін, обмеженої кількості малих і середніх підприємств, існують інші причини монополізації економіки. До них належать:

– *економічні та організаційні обмеження* у вигляді державної політики щодо інвестицій, кредитів, податків, цін, тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; середньогалузева норма прибутку; рівень ризику, пов'язаний з капіталовкладеннями (строки окупності капітальних вкладень);

– *нерозвиненість ринкової інфраструктури*. Тут має значення наявність чи відсутність необхідних засобів комунікації (транспорту, зв'язку), існування суб'єктів господарювання, що надають консалтингові, лізингові та інші види послуг. Особливого значення для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції в Україні має створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, ощадних кас, спілок взаємодопомоги. У сільській місцевості немає розвинутої сфери банківських, касових послуг. І тільки кооперативні структури можуть вирішити цю проблему. Кооперативи різних секторів економіки в усьому світі налічують майже 1 млрд осіб. А це — сьома частина населення. Кооперативи активно розвиваються у понад 100 країнах. І, за оцінками експертів, вони створили понад 100 млн робочих місць. У країнах Західної Європи кооперативи виробляють до 50 % продукції харчової промисловості. Наприклад, у Фінляндії — 40 %. У Євросоюзі через кооперативи реалізується 60 % товарної продукції аграрного сектору, у скандинавських країнах — 80 %, в Японії та Китаї — 90 %.

У Європі кооперація забезпечує основні канали збуту продукції. Зокрема, у Скандинавії — 70 %, у Нідерландах — 65 %, у Німеччині, Франції — 52–55 %. Насамперед кооперуються дрібні виробники молока, овочів, фруктів. У Канаді історично склалося так, що перш за все кооперуються виробники зерна. І, по суті, вся зернова продукція реалізується через кооперативи. Є досить потужна група сільськогосподарських кооперативів, які об'єднують 100 тис. фермерів. Вони мають у своєму розпорядженні 800 елеваторів, 3 портових елеватори, свій флот для перевезення зерна, 200 млинів.

До революції в Україні в кооперативи було об'єднано понад 60 % сільського населення. Нині до кооперації долучено не більше 0,3 % сільського насе-

лення. Відродження сільськогосподарської кооперації в нашій новітній історії розпочалося у 1997 р. з ухваленням Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію». З того часу кооперативи поступово набирали обертів і найвищій точки досягли у 2004 р. — тоді в Україні було понад 1100 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Але, починаючи з 2005 р., пішов різкий спад цього руху і нині в Україні, за статистикою, нараховується близько 500 кооперативів, а в дійсності працює, можливо, 200–250 [9].

В Україні великі структури і трейдери диктують умови на ринку сільськогосподарської продукції, бо не мають противаги — немає кооперації, немає об'єднання виробників. Посередники за безцінь скуповують продукцію у сільського населення, яке не має доступу до ринків, і далі продають її, отримуючи прибутки. Але там, де люди об'єдналися і створили збутові кооперативи, посередники-монополісти відступають, створюється конкурентне середовище. Для розвитку обслуговуючих кооперативів в Україні необхідна організаційна, фінансова та інформаційна підтримка держави;

– *антиконкурентні дії органів влади.* Чиновники встановлюють значних перепон на шляху конкуренції. Часто їх дії провокують масштабну корупцію. Використовуючи свої владні повноваження, вони активно втручаються в діяльність господарюючих суб'єктів, створюють преференції для окремих підприємств при входженні на прибуткові ринки та діяльності на них. Від рішень органів державної влади й адміністративно-господарського управління та контролю залежить вирішення питань оренди, виділення земельних ділянок, ліцензій на право займатися певними видами діяльності, кредитування, виділення торгових місць [10, с. 19];

– *вплив вертикальної (горизонтальної) інтеграції.* Це ступінь використання суб'єктами господарювання, що інтегровані у вертикальні структури, усіх можливих привілеїв внутрішньокорпоративних зв'язків та їх вплив на діяльність незалежних конкурентів. Горизонтально інтегрована структура, наприклад, спроможна встановлювати «цінові бар'єри» щодо обмеження вступу на ринок інших суб'єктів підприємницької діяльності, або усунення з ринку діючих [11];

– *значні конкурентні переваги великих підприємств,* які домінують на ринках на основі інноваційного виробництва, що дозволяє виробляти найновіші, якісні товари або суттєво скорочувати витрати виробництва, застосовуючи енерго- та матеріалозберігаючі технології;

– *величина стартового капіталу,* необхідного для входження в галузь. Для організації виробництва літаків, ракетних комплексів, автомобілів необхідні значні інвестиції, оскільки ринки таких товарів представлені чистими монополіями або олігополіями. Ситуація значно ускладнюється, якщо виробництво

певного товару захищається патентом. Необхідним атрибутом сучасного успішного бізнесу є реклама, яка потребує занадто великих витрат, і стає суттєвим бар'єром на шляху входження в галузь.

Таким чином, глобальна конкурентоспроможність України визначається ефективністю внутрішнього конкурентного середовища, яке має ґрунтуватися на економічній свободі. Економічна свобода забезпечує право всім суб'єктам господарювання виробляти і споживати, продавати й купувати, свободу наймати і найматися, володіти приватною власністю та самостійно діяти у сфері економіки.

Масштабна монополізація економіки гальмує створення конкурентного середовища, деформує і криміналізує економіку. Причини такого становища полягають у реалізації так званої «слов'янської» моделі економічного розвитку. Остання базується на всеосяжному домінуванні фінансової олігархії — невеликої групи громадян, які в процесі приватизації і подальших неконкурентних дій здобули і примножили свої статки шляхом перерозподілу створених усім суспільством природно-матеріальних благ.

**Висновки.** Глобальна конкурентоспроможність країни залежить від якості ринкового середовища, у якому працюють суб'єкти економіки. Недостатній рівень розвитку конкурентних відносин на внутрішніх ринках призводить до низької інноваційної спрямованості, зростання цін, зниження конкурентних переваг країни на зовнішніх ринках. Для підвищення рівня конкурентоспроможності національних фірм на внутрішньому і зовнішньому ринках необхідно вжити таких заходів:

1. Обмежити вплив представників великого капіталу на законодавчі та виконавчі органи влади.
2. Посилити контроль за вивозом капіталу за кордон та експертними операціями.
3. Суттєво збільшити розмір податків на монополії, олігополії, моно- та олігопсонії.
4. Збільшити повноваження Антимонопольного комітету України шляхом внесення змін до конкурентного законодавства і Кримінального кодексу.
5. Значно посилити штрафні санкції за зловживання монопольним становищем.
6. Контролювати процес надання преференцій для суб'єктів підприємницької діяльності та інформувати суспільство щодо таких дій.
7. Удосконалити методику накладання штрафів на порушників антимонопольного законодавства.
8. З метою забезпечення конкурентних переваг вітчизняних виробників на національних та світових ринках забезпечити організаційну, фінансову, правову, інформаційну підтримку парку високих технологій «Біонік-хілл». Його

створення передбачає розвиток інноваційного бізнесу в галузі інформаційних технологій, фармацевтики, біотехнологій, енергозбереження та енергоефективності, тобто галузей шостого технологічного укладу.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Портер М. Конкурентные преимущества стран [Електронний ресурс] / М. Портер. – Режим доступу: [http://www.seinstitute.ru/Files/Veh6-35\\_Porter.pdf](http://www.seinstitute.ru/Files/Veh6-35_Porter.pdf).
2. Україна впала на 11 позицій в рейтингу конкурентоспроможності країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2013/09/4/392757/>.
3. Україна піднялася на 8 позицій у рейтингу глобальної конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/finance/958544-ukrajina-pidnyalasya-na-8-pozitsiy-u-reytingu-globalnoji-konkurentospromojnosti.html>.
4. Білоцерківець В. В. Національна економіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. О. Завгородня, В. К. Лебедева та ін. ; за ред. В. М. Тарасевича. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 280.
5. Концепція Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014–2024 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/690-2012-%D1%80>.
6. Малолеткова О. Лише половина товарів, робіт і послуг реалізується в Україні за умов чесної конкуренції / О. Малолеткова // Уряд. кур'єр. – 2014. – № 9.
7. Мельничук В. Піраміда руїни [Електронний ресурс] / В. Мельничук. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/29334>.
8. Захарченко А. 5 мифов об економіке України [Електронний ресурс] / А. Захарченко. – Режим доступу: <http://ibigdan.livejournal.com/15990638.html>. <http://ibigdan.livejournal.com/15990638.html>.
9. Вернигора М. Чому в Україні не розвиваються сільськогосподарські кооперативи [Електронний ресурс] / М. Вернигора. – Режим доступу: <http://galinfo.com.ua/news/108592.html>.
10. Борисенко З. Країна неляканих монополістів / З. Борисенко // Уряд. кур'єр. – 2014. – № 9.
11. Удалов Т. Г. Конкурентное право [Електронний ресурс] / Т. Г. Удалов. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/hozjajstvennoe-pravo/238-konkurentne-pravo-udalov-tg.html>.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2014

Рецензент — доктор економічних наук, професор Л. С. Шевченко, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — L. S. Shevchenko, Doctor of Economic Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

**С. Н. МАКУХА**

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

## **ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ТОВАРНЫХ РЫНКОВ В УКРАИНЕ**

В статье проанализировано состояние конкурентоспособности Украины. Доказано, что основным фактором, обеспечивающим конкурентное преимущество страны на международных рынках, является наличие и высокий уровень эффективности функционирования внутренних товарных рынков. Проанализировано состояние конкурентной среды в экономике государства. Выявлена роль монополий в ограничении развития конкуренции. Предложены средства борьбы с нарушениями антимонопольного законодательства и обеспечения развития экономической конкуренции.

**Ключевые слова:** конкурентоспособность, монополия, олигополия, концентрация капитала, средний класс, обслуживающие кооперативы, парк высоких технологий.

**S. M. MAKUKHA**

Doctor of Sciences (Economics), professor, professor of Economic Theory Department of Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv

## **THE MAIN FACTORS OF THE ENHANCEMENT OF EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF PRODUCT MARKETS IN UKRAINE**

**Problem setting.** Competition is a stimulator of the innovative development providing the competitiveness of certain productions and the success of a country at international level. The topicality of a problem is stipulated by the necessity of the significant increase of the rating of the global competitiveness of our country.

**Recent research and publications analysis.** Different aspects of the competitiveness have been researched by numerous domestic and foreign scientists, among which are Ya. Bazyliuk, L. Valras, O. Bilorus, V. Haets, P. Drucker, F. Liszt, D. Lukianenko, J. M. Keynes, S. Cohen, P. Krugman, A. Marshall, V. Novytskyi, Yu. Pakhomov, A. Pylypenko, Yu. Poluneiev, M. Porter, J. Sax, S. Sokolenko, M. Tuhan-Baranovskyi, A. Filipenko, F. Hayek, A. J. Schumpeter etc.

**Paper objective.** The author assigns a task to prove that the presence and a high level of a competitive environment in the internal market is the main factor providing the global competitiveness of the country.

**Paper main body.** The main pre-condition of the country competitiveness is a position of the competitive environment in the internal markets of the country, which is described by the index of market concentration characterizing a level of concentration of companies-producers of a particular product in a certain market. The highest level of market concen-

tration is observed in the extracting industry, the transport and the communications, the health protection, the area of social aids, the processing industry, and the financial activity. The large-scale monopolization of the economy restrains the creation of the competitive environment, deforms and criminalizes the economy.

**Conclusions of the research.** There is a need to assume the following measures in order to enhance a level of competitiveness of the national firms in the internal and the external markets:

1. To restrict an influence of representatives of large capital on the legislative and executive authorities.
2. To strengthen control over export of capital and export operations.
3. To significantly increase an amount of taxes for monopolies, oligopolies, monopsonies, and oligopsonies.
4. To strengthen powers of the Antimonopoly Committee of Ukraine through amending the competition legislation and the Criminal Code.
5. To significantly strengthen penalty sanctions for the misuse of a monopolistic position.
6. To control a process of giving preferences for business entities and to inform the society concerning such actions.
7. To improve the methods of assigning penalties for an infringer of the antitrust legislation.
8. With the aim to provide competitive benefits of the domestic producers in the national and the world markets there is a need to provide the organizational, financial, legal, and informational support of the high-technology park «Bionic Hill». Its creation contemplates the development of the innovative business in the field of informational technologies, pharmacy, biotechnologies, energy-saving, and energy-efficiency, i.e. the fields of the sixth technological generation.

#### **Short Abstract to an article**

### **THE MAIN FACTORS OF THE ENHANCEMENT OF EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF PRODUCT MARKETS IN UKRAINE**

**Abstract.** The article contains the analysis of a position of the competitiveness in Ukraine. The author proved that the presence and a high level of a competitive environment in the internal product markets is the main factor providing the global competitiveness of the country.

The position of a competitive environment in the country economy was analyzed. A role of monopolies regarding restraining the competition development was determined. Measures of fighting against abusing the antitrust legislation and measures providing the economic competition development were proposed.

**Key words:** competitiveness, monopoly, oligopoly, capital concentration, middle class, servicing cooperatives, high-technology park.